

MÕTTEID INGLISKEELSE JUHAN LIIVI LUULEVALIMIKU JA NÜÜDISAJA EESTI LUULE ANTOLOOGIA ILMUMISE PUHUL

Juhan Liiv. *Snow Drifts, I Sing. An Estonian-English Bilingual Edition.* Edited by Jüri Talvet. Translated from the Estonian by Jüri Talvet and H. L. Hix. Toronto: Guernica, 2013. 108 lk; *Contemporary Estonian Poetry. A Baltic Anthology. Book Three.* Edited by Inara Cedriņš. [New Orleans]: University of New Orleans Press, 2013. 272 lk.

2013. aastal ilmus USA-s New Orleansi ülikooli kirjastuses ingliskeelne nüüdisaja eesti luule antoloogia, mille on koostanud läti päritolu ameeriklanna Inara Cedriņš. Valimik koondab aastatel 1936–1988 sündinud kahekümne seitsme eesti luuletaja luuletusi, raamatus esinevas järjekorras: Asko Künnap, Doris Kareva, Jaan Kaplinski, Andres Ehin, Indrek Hirv, Elo Viiding, Hando Runnel, Eeva Park, fs, Kaarel B. Väljamäe, Tuuli Velling, Ülar Ploom, Mari Vallisoo, Paul-Eerik Rummo, Triin Soomets, Kalev Kesküla, Viivi Luik, Jüri Talvet, Kauksi Ülle, Tõnu Õnnepalu, Andra Teede, Hasso Krull, Ene Mihkelson, Mats Traat, Kalju Kruusa, Katre Ligi, Maarja Pärtna. Raamatu eessõnas pakub Jüri Talvet ülevaate eesti kunstluule kohta selle algaegadest kuni Artur Alliksaareni, lõpetades käsitluse eelmise ja õhema, 2006. aastal Indias ilmunud ingliskeelse nüüdisaja eesti luule antoloogia lühida tutvustamisega. Samas saatesõnas (lk 16) kirjutab J. Talvet Juhan Liivi kohta: „Liivi ei püüdnud traditsioonilist soome-ugri

värssi taaselustada, kuid ta kasutas osavalt mõningaid selle elemente – mõnikord rütme, mõnikord sõnalõppe. Ta rakendas mitmesuguseid lühikesi ridu oma luuletustes, mis olid sageli surutud üksnes kahte-kolme salmi. Liivi võimet väljendada eksistentsiaalset elutunnet äärmiselt nappide poeetiliste vahenditega, muutumata kunagi otseselt sentimentaalseks, määratles hiljem Ivar Ivask Liivi „olemusliku lihtsusena.”

J. Talvet on nimetanud Liivi ka üheks esimeseks ja omal ajal Eestis ainsaks, maailmas seni tunnustamata imażistikks. Imażist on luuletaja, kelle teose tunnetuslik üldistus tõuseb lihtsast, aredalt välja joonistuvast ja värsitehniliselt koormamata kujundist (nt räitsaka langemine Liivi luuletuses „Lumehelbeke”, kirikuakna taga taevas laulutiivul üles-alla liuglev löoke luuletuses „Aukiitus olgu igavest!”). Maailmaluules on viimasel sajandil ülekaalukalt valitsenud Walt Whitmani mõjudega imażistlik suund – niisugune, nagu selle Whitmani luule vabadusehingusest osalist eeskujuga võttes rajas inglise-ameerika luuletaja Ezra Pound (1885–1972), moodsa vabavärsi tähtsamaid alusepanijaid. Nüüdisaja eesti luule on valdavalt imażistliku tagapõhja mõtteluule. Uue ingliskeelse eesti luule antoloogia värsteostest on Whitmani kindlameelsele jõulisusele lähedased fs-i (snd 1971) kuus pikemat luuletust. Luulearutluses „fs – kes ta on ja kust ta tuleb” puudutab autor eestlaste identiteeti:

who are the Estonians anyway?
 a small nation
 passionate as the Italians
 but inwardly
 it does not show on the outside
 feelings like flames
 [---]
 we have a store of ideas
 gleaned from elsewhere
 compiled and written down
 in Finno-Ugric German
 but history
 is of flesh and bone
 [---]
 strong alcohol and culture
 keep the life in us
 otherwise we'd freeze to death
 or go completely mad
 passionate as we are

(Tõlkinud Miriam McIlfratrick-
Ksenofontov)

(kes need eestlased yldse on? / see on väike rahvas / kirglik nagu itaallased / aga sissepoole / väljast see ei paista / tunded nagu tuleleegid [---] meil on mõttelugu / mujalt kokku loetud / soome-ugri-saksa keeles / pandud kokku ja kirja / aga ajalugu / see on lihast ja luust [---] kange alkohol ja kultuur / nemad hoiavad elus / muidu me kylmuks surnuks / või läheks päris hulluks / kirglikud nagu me oleme)

fs avaldab siin ühe Eesti olude ja vaimulaadi põhiparadoksi. Kristian Jaak Petersonist (1801–1822) alates on eesti kirjanduses valitsev olnud herderlik kultuuri- ja ajalookäsitlus, mille järgi iga rahva loomingu ehedaim osa võrsus tema asuala looduslikust kliimast ja loomulikust pinnasest. Eestis, külma põhjatuule käes, ei kasva mirte, meenutab Peterson oodis „Kuu”, ja Anna Haava kinnitab, et oleme Põhjamaa lapsed. Kuid tegelikult kultuuriviljelus on näidanud, et kui Eesti ongi Põhi, siis on see Põhi, mis ei saa läbi ilma Lõunata. Suur osa Eestis loomuomasena kodus-

tatud vaimuelust on tõlked loorberite, mirtide ja pomerantsisilude maade keeltest. Sest kuigi kliima on karm ja jahe, on inimeste sisekliima kirglik. XX–XXI sajandi eesti kirjanduse kulg näitab eemaldumist sellest peaaegu kohustuslikust põhjamaaisusest, mille oma kanoniseeritud tekstidega oleksid justkui kehtestanud Kristian Jaak ja Anna Haava.

Muutunud kultuurisuhetes rahvalikult loomuomasemat identiteeti otsivate tekstide tõlke sihtkeeleks sobib inglise keel iseäranis hästi: sügavamate juurte poolest on seegi keel põlist Põhja- (Loode-)Euroopa päritolu. Samas on tohutu sõnavaraline vastuvõtlikkus, leviala hiiglaslik laienemine koloniaalperioodil ning viimati, alates 1990. aastatest seoses arvutite võidukäiguga, täielik üleilmastumine muutnud inglise keele ilmakaarelise identiteedita, üht-aegu nii Põhja kui ka Lõuna keeleks (*Globish*). Seda tõepoolest ülemaailmses, koloniaalajastuga (europotsentrismi seisukohalt) avardunud mastaabis; lõunapoolses Vanas Maailmas ja eeskätt Lõuna-Euroopas on aga inglise keele levik nüüdki veel pealispindne ja kõikuv – püsib ju ladina keele alusel kujunenud keeltes oma tugev ja iseteadlik traditsioon. Varasem ladina põhjaga luulepärand on kompaktne, fundamentaalne ja vertikaalne – see on vahendatud Põhja-Euroopasse barokses-klassitsistlikus rüüs. Romantismisuund luules ühildub sellega nõrgalt, on avar ja hajuv ning on peamiselt kujunenud germaani keelerühma kuuluvate rahvuskirjanduste vastandumisest eelmainitule. Eestikeelses kunstluules alates Reiner Brocmanist (1609–1647) ja Georg Salemanist (1597–1657) võib eristada Martin Opitzi saksalikest värsiuuendustest sõltuvat, kuid siiski ladina eeskujudele ja romaani rahvaste kirjandustraditsioonidele toetuvat algusaega, teiseks Johann Georg Hamanni ja Johann Gottfried Herderi ideedest

mõjutatud romantismi ning kolmandaks sellest omakorda välja kasvanud, angloameerika mõjude pideva kasvuga seostuvat modernistlikku-imažistlikku perioodi.

Kui vaatleme eestikeelset kujundlikku, luulelist kirjasõna alates Georg Mülleri (u 1570–1608) jutlustest ja Reiner Brocmanni juhuluulest XVII sajandi algul kuni nüüdisajani, siis leiame sealt analoogiaid, paralleele ja sarnasusi ingliskeelse kunstluulega sellest nüüdseks juba 400-aastasest perioodist, mil mõlemal maal kirjutatu juba trükisõnasse jõudis. Doris Kareva luuletustes on eeldatavasti autori anglistikaharidusega omandatud ühisjooni inglise metafüüsiliste poetide John Donne'i (1572–1631) ja Thomas Carew' (1595–1640) looduga. Varasem ingliskeelne kirjandus – XIV kuni XVI sajandi autorid William Langland, Geoffrey Chaucer, William Dunbar, Robert Henryson, Thomas Malory, Philip Sidney, Edmund Spenser – on eesti kirjandusloos ilma tugevamini kinnistunud vastete või selgemini omandatud järelmõjudeta. Nende varaste autoritega on mingeid sarnasusi hakanud ilmne alles viimasel ajal: nii võib Doris Kareva ja Jürgen Rooste ühistööna valminud poemist „Elutants” (2013) leida Langlandi ja Chauceri keskaegse pitsiriga tüpologiseerivat Igamehe-temaatikat. Postmodernistlikus ajavoos ilmnev mäng teada-tuntud kultuuriembleemiga võib tagasivaates tõsisemana mõjuda. Mats Traadi luuletused kõnealuses antoloogias, mille hulgas leidub mitmeid „Harala elulugude” palu, väljendavad lähedust XVIII sajandi inglise „kalmistupoetide” (*Graveyard poets*) eelromantilisel elufilosoofiliste meeoludega, küll juba Whitmanist mõjutatud Edgar Lee Mastersi (1868–1950) uuemaaegses vahenduses; põline stoilne tarkus koos erksusega kaasaja suhtes on Traadi luulele iseloomulik. Mitmete teiste antoloogiasse valitud autorite teosed luba-

vad end seostada XX sajandi ameerika luules esinenud ilmingutega: nõnda leiame Andres Ehinilt (tõlkinud Brandon Lussier) mõndagi sarnast E. E. Cummingsiga (1894–1962). Mari Vallisoo (tõlkinud J. Talvet ja Harvey Lee Hix), aga ka Triin Soometsa (tõlkinud J. Talvet ja H. L. Hix, M. McIlpatrick-Ksenofontov ning Jayde Will) paindlikult poeetiline lauseehitus ja üllatavad kujundipöörded seonduvad ameerika luules Anne Sextoni (1928–1974) ja Adrienne Richi (1929–2012) kujutluspinnega. Nt Vallisoo „Potatoes”:

Where were you? Your clothes
are sooty, and you know
the washer is broken!

I came through the middle ages,
there in fires
I roasted some potatoes.
Try one. A witch
sent a letter. Where
is it now, that letter?
Maybe I lost it.

Ah how hot they are!
Let them cool down a little.

(Tõlkinud J. Talvet ja H. L. Hix)

(**Kartulid.** Kus käisid? Su riided / on tahmased, tead / ju, et katki on pesumasin! // Tulin keskajast läbi, / seal lõketes / mõned kartulid küpsetasin. / Eks proovi. Üks nõid / saatis kirja. Kus / ta nüüd ongi, see täheke. / Vist kaotasin. // Ah küll on tulised! / Las jahtuvad väheke.)

Tuuli Vellingu ja Andra Teede (mõlemaid tõlkinud J. Will) igapäeva kogemusparadokse kätkevates luuletustes leidub ühistunnuseid ameerika *beat*-luulega. Jaan Kaplinski juba klassikaks saanud *zen*-budismi ning taoismi motiividega luuletused ülerahvuslike mõlgutustega loodusest ja kultuurist on autori enese tõlgitud, kohati on abiks olnud

Sam Hamill ja Riina Tamm. Kogumik esitab heas tõlkes valiku Hando Runneli (tõlkinud Eva Liina Asu ja B. Lussier ning J. Talvet ja H. L. Hix) uuel ärkamisajal kõige kanoonilisemaks saanud luuletusi kogumikust „Punaste õhtute purpur” (1982), aga ka hilisemat loomingut lähedastest, loodusest ja isamaast meeldesöövivate varjunditega mälu katkete kujul. Ligilähedaselt sellistki laadi võib kohata mõne ameerika poeedi luules (nt W. S. Merwin), kuid põhiosas on Runneli luule euroopalik ja eeskätt eriomaselt eestilik. Kogumikus leidub samuti küllaltki suur valik Paul-Eerik Rummo 1960. aastatel kirjutatud ning siis või kaheksakümnendatel ilmunud luulet mitmete tõlkijate vahenduses. fs-i kõnetused paistavad silma tingimatu veenmis- ja sisendusjõuga. Hasso Krulli avaralt kulturooloogilise koega luule jõuab inglise keelde tänu E. L. Asule ja B. Lussierile. Eeva Park (tõlkinud J. Will) leiab kolmeteistkümnendates luuletuses üha väikesest ja ebatavalisest uut ja üldolulist. J. Talveti kaheksa luuletust (tõlkinud autor koos H. L. Hixiga) on valitud 2000. aastate alguse luulest ning ühendavad kõige lähedasemad koduelamused ja -mälestused poolilmsi-poolunenäos kogetud üleilmsete eluhoovustega. Kauksi Ülle viis luuletust (tõlkinud B. Lussier ja M. McIlpatrick-Ksenofontov) väljendavad autori setu tagapõhja uuemaid iiri luulesuundi meenutavas folkloorimotiivilises rüüs. Ülari Ploomi esindab kümme luuletust, kõik daamiks isikustatud Linna elegantselt humoorikast luuletsüklist. Maarja Pärtna kombatavalt mõtteselget ja -tihedat elamusluulet on vahendanud J. Will, nagu ka Katre Ligi tüüneid, elu korduvustundest kantud lüürilisi mõtisklusi. Indrek Hirv esineb lühemate ja kokkusurutud üllatushetki kätkevate luulepiltidega. Tänapäeva noorema eesti luule üldsuunda ülendumise poole argisaginas ilmestavad Elo Viidingu, Asko Künnapi ja Kalju Kruu-

sa teosed – kõik nurisuhete tusast omal moel sügavustesse, müstikavalgusse sukelduvad. Viiding kasutab muuhulgas kordussalme, Künnapi juhuriimid on mõjukalt inglise keelde vahendatud, Kruusa võimendab kujundeid pisielamusest üleajalooliseks. Osa luuletajaid on kogumikus esindatud üksnes ühe-kahe-kolme lühema luuletusega (Tõnu Õnnepalu, Kalev Kesküla, Viivi Luik, Ene Mihkelson, Kaarel B. Väljamäe).

Antoloogia tõlgete seas kohtame nii mõtet üks ühele edasi andvaid luuletusi kui ka keeruliste keelemängude ülekandeid eesti keelest inglise keelde, nt: Doris Kareva „M99” – tõlkinud M. McIlpatrick-Ksenofontov; Ülari Ploom „City tricks with water mirrors (XX)” („City teeb trikke veepeeglitiga”), „Dialogue with City (XXV)” („Kahekõne Cityga”) – tõlkinud M. McIlpatrick-Ksenofontov; Paul-Eerik Rummo „Clinging” („Kinni hoidmas”) – tõlkinud Eric Dickens ja M. McIlpatrick-Ksenofontov, „In Imitation and in Memory of Artur Alliksaar” („Artur Alliksaare jäljenduseks ja mälestuseks”) – tõlkinud J. Talvet ja H. L. Hix; Kalju Kruusa „But Are My Dear Low Spirits Here?” („Kuid kas on mu kallist raskemeelsust?”) – tõlkinud B. Lussier. Küll leidlike riimilahenduste, kalambuurivastete (Kruusa *öheksakümne öheksas* – „nighty nighth”) kui ka valitud teoste üleajaliste ja -ruumiliste seoste poolest võib kõneleda tõesti teokast kultuurivahendusest, keeleruumide sidemete sõlmpunktidest. Sama, mida H. L. Hix ütleb Liivi luule kohta – „sügavust ja salapära tunnetatakse alles *pärast* seda, kui ollakse lahkesti sisse lubatud” –, võib leida enamjaolt ka ingliskeelse nüüdisaja eesti luule antoloogia kohta.

J. Talveti ja H. L. Hixi tõlked raamatust „Snow Drifts, I Sing” edastavad pädevalt Juhan Liivi suhet riimidesse. Loobudes ahvatlusest tõlkida Liivi järjepidevad, kuid lõdvad riimid ladusalt

kokkukõlavateks täisriimideks, nagu inglise keel hõlpsasti võimaldaks, on tõlked üldjoontes riimideta ja sobivad seega hästi maailmaluules imažismi mõjul kinnistunud mõtteluule traditsiooni. Kuid riime siiski leidub – kohati, pealtnäha juhuslikult, seal, kus nad paistavad tekkinud pingutuseta, nagu luuletuse „Rändaja” („Homeless Man”) kuuendas salmis:

„Where are you from, stranger?
Where headed? What of your wife?”
I came from here, I go there,
wanderer my whole life.

(„Kust sa tulid, kuhu lähed? / Kas sul naine, võõras mees?” / Säält ma tulen, sinna lähen, / olen vaene reisimees.)

Samuti pole tõlked sugugi alati sõnastuse poolest üksühesed. Võrreldes: „Tibi-tibi, tibi-tibi – / suurem neist on kukeke [---]” – „There, there, now. There, there. – / The biggest is still a chick [---].” (Sõna-sõnalt: „Suurim on veel tibu” – luuletuses „Rändaja”). Ja luuletusest „Muusika” („Music”): „Is it in the furious infinite, / in distant stars’ orbits, / is it in the sun’s scorn (algupärandid: „On tema vägevas laotuses, / täheringide kauguses, / on tema päikese sära sees”; sõna *scorn* põhitähendus inglise keeles on ’põlgus’), / in a tiny flower, in treegossip, / in heartmusic’s mother-song (algupärandid: „lillekeses, metsakohinas / emakõne südamemuusikas”; tõlkes: „südamemuusika emalaulus”) / or in tears? (või silmavees)”. Niisugused vähesed, kuid olulised tähendusvarjundite ja sõnastuse muudatused tõlkes arvestavad kumbagi keelt emakeelena valdavate kõnelejate eritlusloogikaga.

Raamatusse kuulub 62 luuletust algupärandid ja tõlkes, peamiselt Liivi tuntuim ja kanoonilisim lüürikapärandid, ning lisaks kahes keeles 47 luulekildu – kujundliku mõjujõu omandanud mõtteväljatust inimeseks olemise ja looduse

põhimistest igitõdedest, armastusest, loominguist. Valik tugineb varem kirjas-tuses Tänapäev J. Talveti koostatuna ilmunud Liivi mõtteluule kogule „Oh, elul ikka tera on” (2010), kust on pärit osa inglise keelde tõlgitud kilde, ning kõige mahukamale Liivi luuleraamatule, eestikeelsele kogumikule „Lumi tuis-kab, mina laulan” (Tänapäev, 2013). Pehmes köites, oranži, musta ja valge kaanekujundusega valimikku „Snow Drifts, I Sing” ehib esikaanel tundmatu fotograafi pilt noorest Liivist ning tagakaanel repro Nikolai Triigi 1909. aastal söega joonistatud Liivi portreest. Kaante allservas näeme oranžil taustal mustana joonistuvat Tallinna vanalinna siluetti.

Inara Cedriņši koostatud pehmes köites eesti luule antoloogiat kaunistab esikaanel koostaja loodud mustvalge graafiline pilt profiilis kujutatud tiibadega lõvist ehk greifist. Raamat on osa kolmeköitelisest nüüdisaja Baltikumi luule antoloogiast, mille Läti, Leedu ja Eesti jagude kaanekujundus on teostatud vastavalt pruunikaspunastes-valgetes, kollastes-rohelistes ja sinimust-valgetes värvitoonides.

Elmised n-õ välisjõududega koostatud ingliskeelsed eesti luule antoloogiad ilmusid Suurbritannias ja USA-s 1950. ja 1953. aastal,¹ seega ajal, kui nüüdse antoloogia vanimadki autorid alles esimesi kirjakatsetusi tegid, enamik polnud aga veel sündinudki. Kõnealuse kahe 2013. aastal ilmunud, ingliskeelses keele- ja kultuuriruumi viidud eesti luulet esindava raamatuga on koostajad Inara Cedriņš ja Jüri Talvet ning tõlkijad Eva Liina Asu-Garcia,

¹ E. H. Harris, *Estonian Poetry I*. Toim K. Eerme. London: Estonian National Fond in Great Britain, 1950; W. K. Matthews, *Anthology of Modern Estonian Poetry*. Compiled and translated by W. K. Matthews. Gainesville: University of Florida Press, 1953.

Eric Dickens, Sam Hamill, Harvey Lee
Hix, Kalju Kruusa, Brandon Lussier,
Miriam McIlfatrick-Ksenofontov, Elin
Sütiste, Jüri Talvet, Riina Tamm ja
Jayde Will täide viinud suure ja hoolsa

töö, mille viljad tagavad eestikeelsele
luulemõttele sügavama koha ning laie-
ma ringluse maailma vaimupärandis.

LAURI PILTER